

ПРОГРАМ ПРЕКОГРАНИЧНЕ САРАДЊЕ
СРБИЈА-ЦРНА ГОРА
2014-2020

Republika Srbija

Crna Gora

PROJEKAT KOFINANSIRA
EVROPSKA UNIJA

Sve na jednom mjestu – za socijalnu inkluziju i zapošljivost mladih

Nalazi studije mapiranja

Novembar
2021. godine

Predgovor

Istraživanje je sprovedeno u okviru regionalnog projekta “Sve na jednom mjestu – za socijalnu inkluziju i zapošljivost mladih”, koji ima za cilj da doprinese ekonomskom, socijalnom i teritorijalnom razvoju kroz angažovanje relevantnih aktera, ključnih za ostvarivanje boljeg pristupa društvenim i kulturnim programima namijenjenim ranjivom dijelu populacije mladih iz prekograničnog područja Sandžaka.

Projekat sprovodi NVO Forum MNE (Crna Gora) u partnerstvu sa Centrom za omladinski rad (Srbija), Građanskom inicijativom mladih Rožaje (Crna Gora) i Kancelarijom za mlade Novi Pazar (Srbija) uz finansijsku podršku Evropske unije kroz Prekogranični program Srbija – Crna Gora 2014 – 2020 u okviru Instrumenta za pretprijetupnu pomoć (IPA II) i kofinansiranja Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija Crne Gore.

U Crnoj Gori, istraživanje je sprovela nevladina organizacija Forum MNE u saradnji sa agencijom za istraživanja DeFacto Consultancy, u cilju identifikovanja potreba NEET populacije u tri crnogorske opštine koje pripadaju prekograničnom regionu Sandžaka. Pored potreba, identifikovane su i njihove socijalne i profesionalne kompetencije potrebne za omogućavanje 4.0 industrijske revolucije, zatim postojeći programi zapošljavanja mladih, te su procjenjene percepcije i zahtjevi ključnih aktera u procesu tržišne inkluzije mladih.

SADRŽAJ

Uvod	3
Istraživački metodi	4
Anketno istraživanje.....	4
Dubinski intervjui.....	5
Iskustvo u radu sa NEET populacijom	5
Perspektiva NEET populacije na tržištu rada	9
Vještine NEET populacije neophodne za veću konkurentnost na tržištu rada	13
Programi neformalnog obrazovanja	20
Preporuke	21
Annex	23
NEET populacija	23
IT, mala i srednja preduzeća.....	24
Organizacije civilnog društva.....	25

Uvod

Po posljednjem popisu realizovanom 2011. godine, Crna Gora ima 620 029 stanovnika a **21.4%** ukupnog broja stanovništva čine **mladi starosne dobi od 15 do 29 godina**.

Kreiranje omladinskih politika i aktivnih mjera zapošljavanja za populaciju mladih iziskuje značajne napore, prijen svega zbog društveno-ekonomskog položaja u kojem se ova populaciona grupa nalazi. To pogotovo važi za mlade koji pripadaju NEET populaciji. Po definiciji, **NEET populacija**¹ podrazumijeva mlade koji trenutno **nisu zaposleni**, nisu u sistemu obrazovanja, niti se usavršavaju kroz **neformalne programe obrazovanja**, uzrasta od 15 do 29 godina.

Položaj mladih je dodatno pogoršan uslijed zdravstvene i ekonomske krize izazvane pandemijom COVID-19, na šta ukazuju i podaci Ministarstva ekonomskog razvoja Crne Gore objavljeni u aprilu 2021. godine. Naime, **udio NEET populacije** starosne dobi od 15 do 29 godina u toku 2020. godine iznosio **26.6%**.²

Tranzicija mladih od obrazovnog sistema do zaposlenja je nerijetko kompleksan proces, opterećen specifičnim izazovima koji se odnose na neusklađenost kurikuluma i potreba tržišta rada, te nedovoljno efikasan odgovor nadležnih službi za zapošljavanje koje bi trebalo da pružaju savjetodavne usluge, posredujući između mladih i potencijalnih poslodavaca. Dodatni izazov za obrazovni sistem predstavlja **4.0. industrijska revolucija**³ – pojava koja podrazumijeva digitalizaciju privrede i kreiranje novih radnih mjesta. Naime, poslednja privredna revolucija se temelji na nizu novih trendova i tehnologija, konkretno na vještačkoj inteligenciji, znanju i novim generacijama digitalnih tehnologija, robotici, internetu stvari (*internet of things*), nanotehnologiji, te novim načinima skladištenja informacija.

Očekivanja su da će ova revolucija izvršiti uticaj na sve discipline industrije i ekonomije, sistematizujući radne procese, a što nalaže nalaže usvajanje i kombinovanje digitalnih i mekih vještina. Meke vještine koje su do sada bile zanemarene u toku školovanja se najčešće prenose kroz omladinske programe i neformalne programe obrazovanja.

Ovo istraživanje sprovedeno je u cilju mapiranja **trideset mladih osoba** iz **NEET populacije** iz tri crnogorske opštine - **Bijelog Polja, Berana i Rožaja**, te identifikovanja njihovih potreba u cilju jednostavnijeg i bržeg zaposlenja. Upravo kroz ovo mapiranje, kreirana je bazična studija za dalji razvoj **one-stop-shop modela** za zapošljavanje mladih. One stop shop model ima za cilj unaprjeđenje socio-ekonomskih uslova NEET populacije, te kreiranje kvalitetnih modela zapošljavanja mladih u ove tri opštine. Istraživanjem su obuhvaćeni i predstavnici **IT sektora, malih i srednjih preduzeća**, te predstavnici organizacija civilnog društva i **državnih institucija**. Upravo njihova saradnja u kreiranju inovativnih modela za unaprjeđenje statusa i mogućnosti za zaposlenje mladih je ključna, te nalazi istraživanja proistekli iz razgovora sa navedenim akterima su značajni za dizajniranje kvalitetnog one-stop-shop modela za mlade.

Izveštaj se sastoji iz **šest poglavlja**. U **prvom** je predstavljen metod istraživanja, istraživačka pitanja i aktivnosti sprovedene u cilju prikupljanja relevantnih podataka. U **drugom** poglavlju nalazi koji se odnose na dosadašnje iskustvo organizacija civilnog sektora i lokalne administracije u radu sa mladima koji pripadaju NEET populaciji. **Treće** poglavlje se odnosi na ključne barijere za inkluziju mladih na tržište rada, dok se **četvrto** poglavlje odnosi na procjenu vještina i kompetencija NEET populacije, te uključuje stavove privrednog i civilnog sektora, kao i lokalne administracije o zahtjevima tržišta. U **petom** poglavlju su predstavljeni kapaciteti organizacija civilnog društva, uspostavljena međusektorska saradnja, te stavovi sve četiri ciljne grupe kada su u pitanju programi neformalnog obrazovanja.

¹ International Labour Organization, „Indicator description: Share of youth not in employment, education or training (youth NEET rate)”, <https://ilostat ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-youth-neet/>

² Vlada Crne Gore, “Završni izvještaj o realizaciji Nacionalne strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020”, file:///D:/Downloads/završni-izvještaj-o-realizaciji-nacionalne-strategije-zaposljavanja-i-razvoja-ljudskih-resursa-2016-2020-i-akcionog-plana-za-2020-godinu.pdf

³ Industry 4.0 and the fourth industrial revolution explained, <https://www.i-scoop.eu/industry-4-0/>

Šesto poglavlje posvećeno je preporukama, a na kraju izvještaja je predstavljen aneks, odnosno osnovni podaci o mladima koji pripadaju NEET populaciji, a koji su bili uključeni u istraživanje, te spisak IT, malih i srednjih preduzeća, kao i organizacija civilnog sektora.

Istraživački metodi

U cilju prikupljanja temeljnijih nalaza, projektni tim je primijenio kombinaciju **kvantitativnih** i **kvalitativnih** istraživačkih metoda – anketno istraživanje i dubinske intervjuje. Kroz anketno istraživanje analizirani su stavovi mladih koji pripadaju NEET populaciji, te stavovi predstavnika IT kompanija, malih i srednjih preduzeća i organizacija civilnog društva, dok su stavovi predstavnika lokalne administracije analizirani primjenom dubinskih intervjuja.

Anketno istraživanje

Kao što je već ranije navedeno, kroz anketno istraživanje analizirani su odgovori tri zasebne ciljne grupe: mladih koji pripadaju NEET populaciji, predstavnika IT kompanija i malih i srednjih preduzeća, te predstavnika organizacija civilnog društva.

U saradnji sa predstavnicima NVO Forum MNE i ostalim projektnim partnerima, za svaku od ciljnih grupa kreiran je po jedan specifičan upitnik:

- *Upitnik posvećen NEET populaciji*
- *Upitnik posvećen IT kompanijama i malim i srednjim preduzećima*
- *Upitnik posvećen organizacijama civilnog društva (OCD)*

Svaki od upitnika je prilagođen ciljnoj kategoriji na koju se odnosio, a ključna pitanja u sva tri upitnika su se odnosila na kompjuterske i meke vještine koje su prepoznate kao neophodne na tržištu rada.

Prikupljanje podataka je sprovedeno korišćenjem tri tehnike: **face-to-face** intervjuja korišćenjem *Computer Assisted Personal Interviewing (CAPI)* tehnike, **telefonskim intervjuisanjem** sprovedenim *Computer Assisted Telephone Interviewing (CATI)*⁴ tehnikom i **slanjem linkova** za upitnik online putem, tj. *Computer Assisted Web Interviewing (CAWI)* tehnikom⁵.

U cilju prevazilaženja poteškoća u pronalaženju mladih koji nisu zaposleni, ne obrazuju se niti pohađaju dodatni vid edukacije, korišćena je tzv. **snowball sampling** tehnika koja podrazumijeva da subjekti već uključeni u istraživanje među svojim poznanicima pronalaze osobe odgovarajućih karakteristika i preporučuju ih za anketu. Na taj način, širenjem inicijalnog kruga, širi se i broj osoba koje učestvuju u istraživanju.

Kada je riječ o biznis sektoru i organizacijama civilnog društva, projektni tim je subjektima koji odgovaraju traženim karakteristikama u prvom talasu poslao mail koji je sadržao zvanični dopis sa detaljima projekta, te link putem kojeg se anketa može popuniti. U drugom talasu kontaktiranja, ciljani subjekti su više puta pozivani telefonskim putem u cilju popunjavanja ankete.

Prikupljeno je 39 odgovora osoba iz NEET populacije, a koji žive u targetiranim opštinama (Bijelom Polju, Beranama i Rožajama), 15 odgovora IT kompanija i malih i srednjih preduzeća i sedam odgovora organizacija civilnog društva.

Svi prikupljeni materijali su anonimizirani u cilju zaštite identiteta učesnika, a njihovi stavovi izraženi kroz istraživanje vezani su sa odgovarajućom kodnom oznakom. Kodovi ID1- ID39 označavaju NEET osobe, pa tako npr. kod ID39 označava 39. osobu koja je popunila upitnik. Kodovima Q1-Q15 označeni su predstavnici privrednog sektora, a kodovima R1 – R7 predstavnici civilnog društva. Podaci su prikupljeni u periodu od 8. do 23. oktobra.

⁴ Korišćena dominantno u pogledu NEET populacije

⁵ Korišćena dominantno u pogledu NEET populacije i predstavnika biznis sektora

Dubinski intervjui

Uporedo sa prvom fazom projekta sprovedeni su i dubinski intervjui sa predstavnicima lokalne administracije u cilju prikupljanja informacija o njihovim stavovima u pogledu NEET populacije i mogućnosti njihove inkluzije na tržište rada. Pored toga, sa lokalnim službenicima smo razgovarali o realizovanim projektima, usmjerenim na zapošljavanje NEET osoba, kompetencijama i vještinama koje je neophodno da usvoje kako bi postali konkurentniji na tržištu rada, te o njihovim preporukama vezano za neformalne programe obrazovanja.

I u pogledu nalaza dobijenih kroz intervjue izvršena je anonimizacija, te su sagovornici označeni kodovima P 1-P 7.

Intervjui su sprovedeni sa predstavnicima sljedećih institucija:

- *Zavod za zapošljavanje, područna jedinica Bijelo Polje*
- *Sekretarijat za preduzetništvo i ekonomski razvoj Bijelo Polje*
- *Kancelarija za mlade Berane*
- *Sekretarijat za sport, kulturu, omladinu i saradnju sa nevladinim sektorom Berane*
- *Zavod za zapošljavanje Područna jedinica Rožaje*
- *Sekreterijjat za društvene djelatnosti Rožaje*
- *Sekretarijat za finansije i ekonomski razvoj Rožaje*

Intervjui su sprovedeni u periodu od 21. do 28. oktobra.

Iskustvo u radu sa NEET populacijom

Prvo poglavlje izvještaja posvećeno je iskustvu predstavnika lokalne administracije i organizacija civilnog društva u radu sa mladima koji pripadaju NEET kategoriji. Interesovala nas je njihova percepcija te populacije, implementirane aktivnosti, te planirani programi koji će uključivati NEET kategoriju mladih.

Na pitanje da li su upoznati sa pojmom NEET, predstavnici tri nevladine organizacije odgovorili su afirmativno, dok je jedna organizacija iz Bijelog Polja sprovedla aktivnosti koje targetiraju tu populaciju. Predstavnik te nevladine organizacije je naveo da su realizovana četiri projekta koja su uključivala mlade, ističući participaciju u Radnom timu za implementaciju programa „Garancija za mlade⁶“ kao naročito značajnu za unaprjeđenje statusa NEET mladih. Program je podrazumijevao set mjera kako bi se sprovedla neometana tranzicija do zaposlenja i veća podrška u traženju posla osobama starosti do 30 godina koje su evidentirane kao nezaposlene, te nisu u sistemu obrazovanja ili usavršavanja. Evropska komisija inicirala je 2013. godine pomenuti program u državama članicama Evropske unije, predviđajući reforme i mjere usmjerene na aktivaciju ove kategorije mladih na tržištu rada kroz stvaranje radnih mjesta putem subvencija i osnaživanja poslodavaca za ponudu kvalitetnih programa usavršavanja na radnom mjestu itd.

„Članovi smo radnog tima za uvođenje programa "Garancija za mlade". U narednom periodu je predviđeno da organizujemo treninge za mlade, a i u prethodnom periodu smo realizovali konkretno četiri projekta čija su ciljna grupa bili upravo NEET mladi.“ (R 1)

Stavovi i iskustva sagovornika, zaposlenih u lokalnoj administraciji, razlikuju se i u najvećoj mjeri zavise od institucije u kojoj rade i vida saradnje koji su uspostavili sa mladima koji pripadaju NEET kategoriji. Od sedam institucija, samo predstavnik Sekretarijata za finansije i ekonomski razvoj u Rožajama je naveo da ta institucija nije imala iskustva u radu sa mladima koji pripadaju NEET populaciji. Govoreći o implementiranim aktivnostima, predstavnici Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG) u Bijelom Polju i Beranama ističu savjetodavnu i konsultativnu funkciju, te programe dokvalifikacije neophodne za bolje pozicioniranje na tržištu rada koje realizuju, a koji uključuju i NEET kategoriju. Ipak, predstavnik

⁶ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=en>

ZZZCG u Rožajama smatra da mjere nisu dovoljno efikasne, objašnjavajući da je uzrok **mentalitet stanovništva**, problem **sive ekonomije**, rada na „crno“, kao i socijalna davanja koja obezbjeđuje država, a kojima se, prema njegovom mišljenju, građani zadovoljavaju.

„Zavod za zapošljavanje ih uključuje kroz razne programe i aktivnosti koje organizujemo i pružamo im mogućnost da se u tom planu osposobljavaju. Imamo niz programa koji to rješavaju, počevši od programa sticanja ključnih vještina i znanja, kurseve engleskog jezika, rada na računaru. Zatim polaganje vozačkih ispita, osposobljavanje za sticanje konkretnih stručnih kvalifikacija kroz sticanje praktičnih i teorijskih znanja za određena zanimanja..“ (P 5)

„Naša obaveza je uključivanje u aktivne mjere, obuke, kvalifikacije, i tako... Ali iskreno, u mojim očima... Lično mojim... Ne daje tolike rezultate zbog.. Mislim da je prvo uticaj mentaliteta naroda, sredine u kojoj živimo, uticaj države, jer nam država pomaže na veliki broj načina, počevši od socijala, materijalnog obezbeđenja porodice, jednokratnih pomoći invalida. Imam masu gladnih ljudi. Te ljude apsolutno više ne možete da uključite u nikakav vid aktivnosti ili da ih zaposlite i tako dalje, zato što imaju sigurnost te neke minimalne zarade od 88 eura i ide im staž i ne pada im na pamet da rade. A svi ili rade na crno ili imaju familije u inostranstvu koje im šalju.“ (P 4)

Sa druge strane, predstavnici sekretarijata i Kancelarije za mlade u Bijelom Polju naveli su programe neformalnog obrazovanja kao ključne aktivnosti koje sprovode, a koje se odnose na NEET populaciju, ističući da je za poboljšanje njihovog statusa značajna međusektorska saradnja.

„Trudili smo se da posvetimo dovoljno pažnje NEET populaciji. Prevažodno, to smo radili uz pomoć nekih NVO organizacija koje usko sarađuju sa nama i putem nekog neformalnog obrazovanja. Takođe smo imali radionice po tom pitanju. Konkretno smo se bazirali na problem na sjeveru Crne Gore i u saradnji sa opštinama Andrijevića, Plav i Berane, održali smo isto radionicu sa Udruženjem stočarskih proizvođača sjevera Crne Gore i tu obuku je prošlo 27 mladih ljudi. Znači to su sve neki pokušaji da informišemo te mlade ljude.“ (P 6)

„Ako uzmemo neke konkretne probleme koje Kancelarija može da riješi to su.. jeste da putem održavanja nekih radionica čuju se neke određene aktivnosti ili predlozi koje mladi ljudi upute, mi pokušamo da riješimo tako što, ne znam, damo određene inpute nekim institucijama, za rješavanje onoga što mi možemo u domenu lokalne uprave i same Kancelarije da uradimo.“ (P 2)

Dok su predstavnici sekretarijata naveli da je izazovno mobilisati i podstaći mlade da se uključe u aktivnosti koje organizuju, a koje najčešće podrazumijevaju neformalne programe obrazovanja, predstavnici Zavoda za zapošljavanje smatraju da NEET osobe nerijetko očekuju visokopozicionirane poslove za koje nemaju dovoljne kvalifikacije. Upravo manjak interesovanja i prevelika očekivanja predstavnici lokalne administracije, kroz dosadašnje iskustvo, izdvajaju kao dvije primarne odlike NEET populacije.

„Ne žele da gube puno vremena u praznom hodu i žele da je to ono što su zamislili.. Ali nekad ne shvataju da bi došli do odgovarajućeg zaposlenja, moraju da prođu određene procese, da steknu određene vještine, znanje, sposobnosti. Oni su malo nestrpljivi u tom nekom procesu. Ali potrebno je raditi, zato što nakon završenog obrazovanja kroz sistem školstva jako malo konkretnih praktičnih znanja imaju i na tome moraju svi da rade.“ (P 5)

„U direktnom iskustvu u radu sa NEET populacijom, većina njih ima nerealne poglede na život i rad. Kao što sam rekao, odlikuje ih nizak stepen zainteresovanosti za rad u realnom sektoru. Teže da sa malo truda ostvare veće prihode.“ (P 1)

„Takva vrsta populacije, mladi koji su u takvom statusu su jako neaktivni i po pitanju održavanja određenih foruma ili sastanaka i okruglih stolova, oni su neaktivni, njima nije interesantno da prisustvuju...“ (P 2)

Razgovarajući sa sagovornicima o postojanju organizacionih jedinica koje se bave problemom nezaposlenosti mladih, uvidjeli smo da je u Područnoj jedinici ZZZCG u Bijelom Polju pozicija savjetnika za profesionalnu orijentaciju u trenutku sprovođenja dubinskog intervjua bila upražnjena, što predstavlja barijeru u pružanju efikasnije institucionalne podrške NEET populaciji. Pomenuti kadar odgovoran je prevažodno za procjenu i usmjeravanje, te za posredovanje između mladih i poslodavaca.

“Savjetnik za profesionalnu orijentaciju pomaže u toj selekciji, vrši procjenu kandidata, njihovih sposobnosti, vještina, znanja. U Bijelom Polju to radno mjesto trenutno nemamo, odnosno koleginica nije više sa nama u kolektivu, tako da vjerovatno u nekoj perspektivi to će biti riješeno, samo trenutno sada ne funkcioniše. Ali u sklopu Zavoda funkcioniše Centar za informisanje i profesionalno savjetovanje koje kažem zbog toga što trenutno ne funkcioniše. Inače postoji, ali trenutno ne funkcioniše.“ (P 2)

Predstavnik Sekreterijata za društvene djelatnosti u Rožajama uviđa da je nedostatak kapaciteta, te činjenica da ne postoji Kancelarija za mlade razlog nedovoljno proaktivnog pristupa te opštine i pružanja podrške mladima. Prema njegovim riječima, Kancelarija još uvijek nije otvorena zbog ograničenog budžeta Opštine.

„Nemamo kancelariju i onda je to malo problem... Gdje bi mi imali više kontakta sa tim osobama, to jeste, sa mladima, gdje bi mi bukvalno tu rješavali te neke probleme njihove i saslušali njihove probleme i njihove prijedloge, i sve ostalo. U biti, najveći problem je finansijska situacija Opštine koja je sigurno u teškoj situaciji i onda sve nešto što bi htjeli da uradimo, malo je teško da to izvedemo i da riješimo taj eventualni problem koji se desi ili nešto što bi mladi htjeli.“ (P 1)

Većina sagovornika potvrdila je da je NEET populacija prepoznata u strateškim dokumentima opština, posebno u lokalnim akcionim planovima, a da je značajan broj planiranih mjera fokusiran na otklanjanje barijera za pristup tržištu rada mladim osobama.

„Strateškim planom razvoja Opštine Berane ovaj problem je tretiran kao jedan od osnovnih pravaca razvoja lokalne uprave.“ (P 7)

„Utvrđeni su problemi, definisane su mjere i aktivnosti sa ciljem rješavanja problema NEET populacije. To su, kao što sam rekao, adekvatna zdravstvena zaštita, obuka, edukacije, zapošljavanja mladih, medijski sadržaj i te radionice, programi i prilagođavanja mladih. To je predviđeno sve lokalnim akcionim planom.“ (P 1)

„U toku je izrada novog Lokalnog akcionog plana. Vjerovatno će se praviti nova radna grupa za izradu Lokalnog akcionog plana, tako da koristimo i dalje stari, ali čekamo da vidimo šta će biti. Kao jedan od ciljeva je informisanost, odnosno povećan nivo informisanosti, onda sezonsko zapošljavanje.“ (P 6)

Govoreći o konkretnim mjerama koje Lokalni akcioni plan predviđa, predstavnik Kancelarija za mlade Bijelo Polje ističe mjere koje su usmjerne na razvoj preduzetništva i veće stope zaposlenosti mladih u toj opštini.

„Opština Bijelo Polje je prošle godine izdvojila 20.000€ za omladinsko preduzetništvo upravo za populaciju mladih ljudi koji su nezaposleni i koji se nalaze na Birou rada. Za pokretanje sopstvenog biznisa i podrška razvoju preduzetništva mladih ljudi kroz određene javne pozive ili konkurse. Prošle godine je opština Bijelo Polje donijela odluku za podršku razvoja omladinskom preduzetništvu. Podržali smo 5 takvih mladih ljudi. Ove godine će takođe Opština podržati takve mlade ljude sa projektom.“ (P 2)

Sa druge strane, predstavnici Sekretarijata za finansije i ekonomski razvoj i ZZZCG u Rožajama su naveli da se NEET populacija u ključnim dokumentima tretira u širem kontekstu, odnosno kao dio populacije mladih.

„Više smo kategoriju mladih gledali uopšte u tom nekom širem smislu i nismo se fokusirali na ove kategorije kao što je NEET kategorija, tako da u suštini nemamo konkretnih podataka o njihovom statusu i jednostavno o broju mladih koji mogu da se svrstaju u ovu kategoriju.“ (P 3)

„Ne nazivaju ih tako kako ste rekli NEET... Ali prepoznati su u smislu mladih... Imali su dosta programa sad sa mladima, i tako dalje.“ (P 4)

Kada je riječ o statistici i broja mladih koji pripadaju NEET kategoriji u opštinama u kojima je sprovedeno istraživanje, predstavnici sekreterijata i kancelarija za mlade navode da ne vode evidenciju, a da se u radu služe evidencijom ZZZCG.

Mjerenja uticaja projekata, praćenje njihove uspješnosti i trajnih efekata koje izazivaju su značajni u procesu implementacije, kao i kreiranju novih programa fokusiranih na rješavanje nekog pitanja. U ovom kontekstu, razgovarali smo sa predstavnicima lokalne administracije o projektima sprovedenim u poslednjih pet godina, monitoringu istih, te planiranim aktivnostima koje će uključivati mlade koji pripadaju NEET kategoriji.

Predstavnici ZZZCG u Bijelom Polju i Rožajama, osim Programa stručnog osposobljavanja koji se realizuje od 2013. godine, ističu donatorske programe kao važne u ovom pogledu. Predstavnicu Područne jedinice u Bijelom Polju je ukazala na značaj programa „**Stop svojoj ekonomiji**“ čiji je cilj pružanje podrške mladima u rješavanju problema nezaposlenosti. Unaprjeđenje njihovih radnih kapaciteta bi trebalo u konačnom da rezultira suzbijanjem sive ekonomije na tržištu rada. Takođe, predstavnik Kancelarije za mlade Bijelo Polje ukazao je na uspješnost programa osposobljavanja za samostalni rad mladih.

„Pa grantove su finansirali Evropska unija u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje. Mladi su bili uključeni u taj program i niz obuka, i tako dalje. Posle su oni sami pisali biznis planove da bi došli do tih sredstava; zavisi od biznis ideje, šta je bilo...“ (P 4)

„Ciljna grupa programa „Stop sivoj ekonomiji“ su mladi sa evidencije Zavoda, koji su završili visoko obrazovanje. Oni su usmjeravani u određeni javne ustanove odnosno uprave, Upravu policije, Upravu carina, inspeksijske službe gdje su obavljali poslove zajedno sa njihovim službenicima u cilju rješavanja problema sive ekonomije. Oni su bili zaposleni 7 mjeseci u toj ustanovi, nakon toga neki su ostali na radnim mjestima - jako mali broj. Znači, uglavnom su poslije toga vratili na evidenciju.“ (P 5)

„To su prije svega programi stručnog osposobljavanja, tako da je 2018. godine 242 visokoškolca uspješno pohađalo ovaj Program stručnog osposobljavanja, kao i osposobljavanja za samostalni rad mladih ljudi gdje je učestvovalo nešto blizu 60 mladih ljudi u programima osposobljavanja poslodavaca i uopšte za samostalni rad.“ (P 2)

Kada je riječ o evaluaciji realizovanih aktivnosti i projekata, predstavnici Područne jedinice ZZZCG u Bijelom Polju i Sekreterijata za sport, kulturu, omladinu u Beranama ocijenili su proces monitoringa i procjene rezultata kao detaljan.

„Konkretno vodimo sopstvenu statistiku, jer svaki projekat koji je u saradnji sa lokalnom samoupravom, mi insistiramo na tome da nas jednom mjesečno.. Da nam šalju izvještaje kako bismo pratili evaluaciju tih projekata. Ako mi određujemo sredstva koja ćemo da prenesemo organizacijama koje se bave tim pitanjima. To je jedan od uslova, transfer novca sam ide kvartalno. Da bi se drugi kvartal ispoštovao tako tražimo da se šalju izvještaji. da bi se ispratila sama evaluacija projekta.“ (P 6)

“U određenim fazama selekcije, zatim u toku programa sprovodimo monitoring programa. Kroz izvještaje izvođača o programu, mi pratimo njihovo/ neaktivno učestvovanje u programu, kakav je njihov status u toku programa, nakon toga pratimo efekat samog programa na njihovo zapošljavanje... Evidentiramo ukoliko je nakon završenog programa uslijedilo zapošljavanje...“ (P 5)

Iz razgovora sa predstavnicima lokalne samouprave, možemo zaključiti da je evaluacija najtemeljnija prilikom implementacije projekata koje finansira Evropska unija.

„Za ovaj jedan program za koji se sprovodio preko Evropske unije... Za taj jedan konkretno imamo eksternu evaluaciju. Znam da su bili uključeni strani eksperti. A za sve druge programe koje realizuje Zavod neposredno iz svojih sredstava, nemamo eksternu evaluaciju.“ (P 4)

„Mi imamo stalno eksterne evaluacije, stalno smo u određenim programima Evropske unije na nivou države, tako da podliježemo reviziji konstantno.“ (P 5)

Takođe, sagovornici su istakli značaj percepcije samih korisnika pomenutih programa, a analizu njihovih stavova i preporuka najčešće vrše kroz anketno ispitivanje. Osim onih koji nisu bili upućeni na koji način se sprovodi evaluacija, svi predstavnici lokalne administracije kazali su da revidiraju planove i prijedloge projekata u skladu sa nalazima evaluacije.

“Na kraju svakog programa radi se anketa sa učesnicima gdje oni imaju mogućnost da izraze svoje stavove.. Da li su zadovoljni ili nisu određenim programom i da daju svoje sugestije i primjedbe.“ (P 5)

„Svi ti projekti kao jednu od glavnih aktivnosti podrazumijevaju i to da vršimo monitoring tih projekata na način što isto vodimo neke upitnike, imamo redovne liste učesnika svih tih obuka.. Kroz te različite upitnike realizujemo i ocjenu njihovih stavova jer nama je to vrlo značajno. Kada pripremamo i pišemo te projekte, mi možda posmatramo sa jedne strane, dok oni kada učestvuju u realizaciji tih projekata nam posle kaže svoje stavove da li su nailazili na neke probleme, šta bi oni mogli da promijene, da unaprijede.“ (P 3)

„Određena ekipa ljudi je napravila intervju sa nekoliko tih mladih ljudi koji su dobili sredstva i taj intervju je prezentovan na stranici Opštine Bijelo Polje. Određeni feedback koji imamo od njih će nam poslužiti za, ne znam, možda kreiranje nekih drugih omladinskih politika i određenu podršku nekih drugih mladih preduzetnika sa nekim drugim idejama. Što bi bilo dobro ili potrebno finansirati ili podržati.“ (P 2)

Govoreći o planiranim aktivnostima za naredni period, predstavnici Sekretarijata za finansije i ekonomski razvoj u Rožajama i Sekreterijata za sport, kulturu, omladinu u Berane istakli su projekte koji targetiraju NEET mlade, a čija bi realizacija trebalo da počne u narednom periodu.

„Imamo jedan novi projekat koji će biti finansiran iz IPA sredstava koji se tiče unaprjeđenja stanja u drvopreradi, odnosno fokusira se na implementaciju aktivne mjere zapošljavanja u oblasti drvne prerade koja je jedna od prioritetnih razvojnih sektora naše opštine. Tu će biti fokus na uključivanje mladih, jer baš je jedna od ciljnih

grupa koje su identifikovane su mlade žene i muškarci koji žele da steknu određene kvalifikacije za oblast drvoprerade. Plan je da se nekih pedesetak lica uključi u te obuke, a na kraju projekta će dvadesetak lica imati dugoročno zapošljenje kod tih preduzeća koji su dobili grant.“ (P 3)

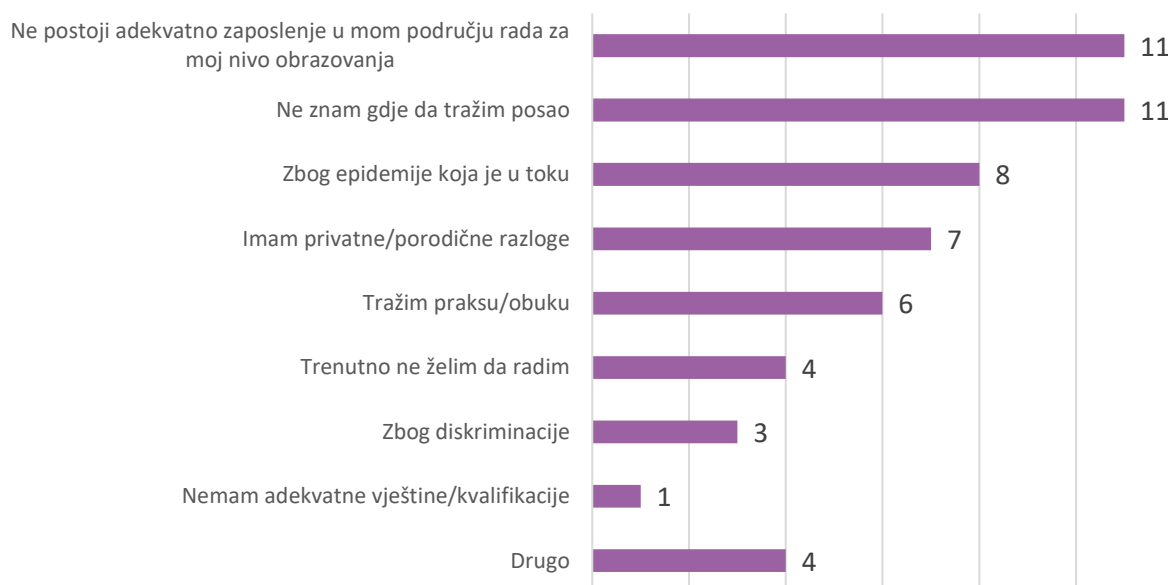
„Sa UNDP-om smo pokrenuli saradnju koja se tiče NEET populacije, tako da je to u fazi razrade. Lokalna samouprava je tu neki filter koji će da da preporuku koje su to organizacije koje mogu da aktiviraju mlade. Radi se o obrazovanju i zanatskim vrijednostima. Još nije počeo projekat, to je u toku...“ (P 6)

Perspektiva NEET populacije na tržištu rada

Ovo poglavlje izvještaja posvećeno je procjeni perspektive mladih koji pripadaju NEET populaciji na tržištu rada, te ocjeni vještina i kompetencija koje različite ciljne grupe obuhvaćene istraživanjem smatraju neophodnim za veću konkurentnost, te spremnost mladih za usavršavanje datih vještina.

Nastojali smo identifikovati primarne razloge zbog kojih su mladi koji su učestvovali u istraživanju, a koji spadaju u NEET kategoriju trenutno nezaposleni. Ispitanicima smo ponudili potencijalne odgovore, omogućavajući im da odaberu više njih. Riječ je *multiple choice* pitanju, što objašnjava zbir svih odgovora koji prelazi ukupni broj ispitanika.

Identičan je broj ispitanika, po 11 od 39, navodi da u opštinama u kojima žive **ne postoji mogućnost za zaposlenje adekvatno njihovim kvalifikacijama**, kao i da **ne znaju gdje da traže posao** (Grafik 1). Od ukupnog broja ispitanika, osmoro mladih koji pripadaju NEET kategoriji imaju status nezaposlenosti uslijed aktuelne epidemije Covid-19, a samo jedna osoba navodi da je nezaposlena jer nema neophodne vještine. Ispitanicima je omogućeno da daju samostalni odgovor na dato pitanje, a četvoro njih koji su odabrali „drugo“ kao odgovor, objašnjavaju da je razlog taj što su „*niske plate*“, da „*ne postoji slobodno radno mjesto*“, te da „*dobijaju samo obećanja i ništa drugo*“.

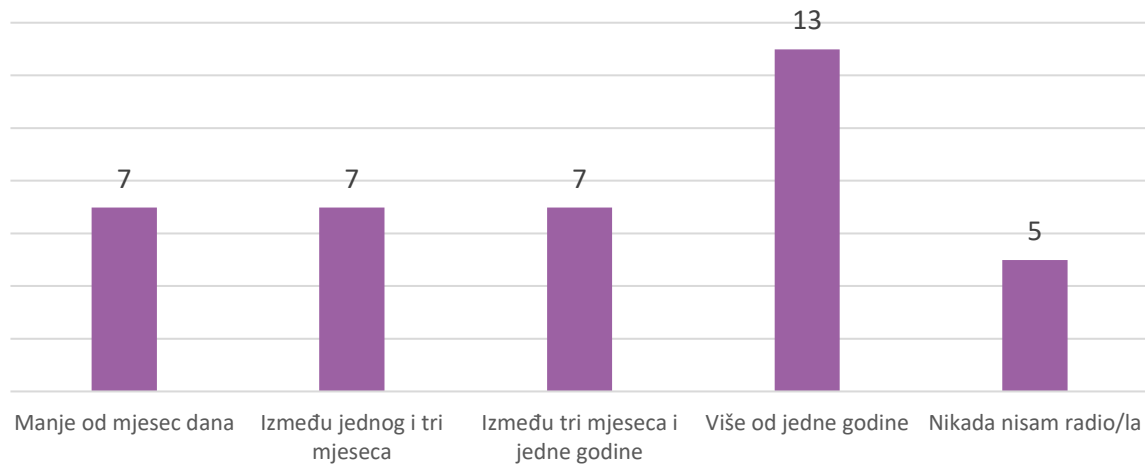
Grafik 1: Molimo te da navedeš razlog zbog kojeg si nezaposlen:

Koncept nezaposlenosti mladih, prema definiciji Međunarodne organizacije rada⁷, podrazumijeva osobe koje nisu zaposlene, a koje su tražile posao posljednjih mjesec dana i u mogućnosti su da počnu sa radom u naredne dvije sedmice. Stopa nezaposlenosti ne uključuje osobe koje ne traže zaposlenje, kao ni one koje se vrate u sistem obrazovanja.

Od ukupnog broja mladih koji su učestvovali u istraživanju, trinaestoro je nezaposleno godinu ili duže, dok pet mladih nije još uvijek stupilo u radni odnos (Grafik 2). Dugotrajna nezaposlenost predstavlja barijeru za profesionalni razvoj, s obzirom da su poslodavci neskloni zapošljavanju takvih osoba jer

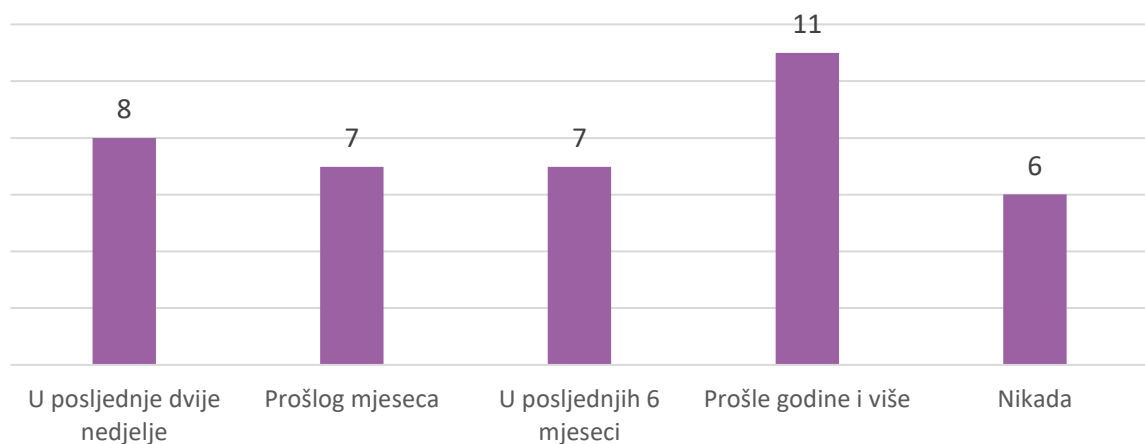
⁷ International Labour Organization, **Indicator description: Unemployment rate**, <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-unemployment-rate/>

njihov status može biti indikator nedostatka motivacije i drugih ličnih karakteristika, nepovoljnih za radno okruženje. Analizirajući dobijene podatke, uviđamo da među NEET mladima koji nikada do sada nisu radili, najveći broj njih pripada starosnoj kategoriji od 27 do 30 godina. Svakako, treba uzeti sa rezervom dobijeni podatak s obzirom na veličinu uzorka, te da isti nije statistički značajan, niti reprezentativan.

Grafik 2: Koliko dugo di u statusu nezaposlenog/e?

U trenutku sprovođenja istraživanja najveći broj ispitanika, odnosno jedanaestoro njih, je aplicirao za posao prije godinu ili više, osam ispitanika se prijavilo za posao u posljednje dvije sedmice, dok šest ispitanika nikada nisu aplicirali za posao. Jasno je da je broj osoba koje u skorije vrijeme nisu aktivno tražile prilično veliki u odnosu na cijelu anketiranu grupu, što može ukazivati na **problem** njihove **buduće aktivacije na tržištu rada**. (Grafik 3).

Grafik 3: Kada ste posljednji put aplicirao/la za posao?

Na pitanje da li imaju potrebu za zapošljavanjem mladih, pozitivan je nalaz da je 11 predstavnika IT, malih i srednjih preduzeća odgovorilo afirmativno.

Nadalje, interesovalo nas je na koji način mladi koje nisu zaposleni, u procesu obrazovanja ili dodatne edukacije traže zaposlenje, a takođe smo i predstavnike privrednog sektora pitali na koji način regrutuju nove zaposlene. Ponuđeni odgovori bili su identični za obje ciljne grupe, što nam je omogućilo da uporedimo praksu te dvije kategorije. Ovo pitanje je takođe bilo *multiple choice* pitanje, stoga zbir svih odgovora prevazilazi 39. Odgovori koje nijedan od ispitanika određene ciljne grupe nije odabrao su izostavljeni sa grafika, što je u većoj mjeri zabilježeno kod predstavnika kompanija.

Najučestaliji načini na koji ispitanica **NEET populacija traži posao** je institucionalnim putem, odnosno preko **Zavoda za zapošljavanje Crne Gore**, što je navelo 24. mladih. Drugi najzastupljeniji način je preko ličnih kontakata, što je odabralo više od pola ispitanika (Grafik 4).

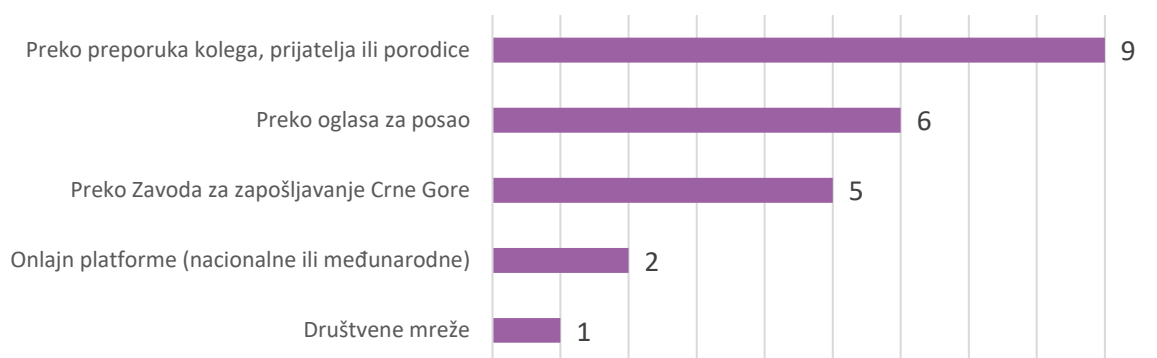
Kao najmanje efikasne načine u procesu pronalaska zaposlenja, mladi ocjenjuju sajmove zapošljavanja i ostvarivanje kontakata uz pomoć organizacija civilnog sektora.

Grafik 4: Na koji način tražiš posao?

Dok najveći broj mladih koji su učestvovali u istraživanju posao traže preko ZZZCG, najučestaliji način na koji poslodavci vrše selekciju i regrutuju nove zaposlene je preko preporuke okruženja, odnosno kolega, prijatelja ili porodice, što je navelo devet predstavnika kompanija (Grafik 5). Oglasi za posao su drugi najzastupljeniji način zapošljavanja među anketiranim predstavnicima IT, malih i srednjih preduzeća, što je potvrdilo njih šest.

Za razliku od NEET populacije, predstavnicima privrednog sektora je ZZZCG na trećem mjestu u pogledu načina zapošljavanja. Samo jedna kompanija praktikuje regrutovanje i zapošljavanje preko društvenih mreža. Distribucija odgovora kompanija i NEET populacije na dato pitanje je donekle drugačija, a sličnost se ogleda u prioritarnosti odgovora da traže zaposlenje, odnosno vrše selekciju i zapošljavaju nove zaposlene putem ličnih kontakata i preporuke okruženja.

Grafik 5: Na koji način obično zapošljavate?

Nadalje, interesovao nas je stav više ciljnih grupa, odnosno predstavnika privrednog i civilnog sektora i lokalne administracije, o glavnim barijerama sa kojima se NEET populaciju suočava prilikom stupanja na tržište rada u tri opštine obuhvaćene istraživanjem. Ovo je pitanje bilo koncipirano kao otvoreno pitanje, tj. pitanje bez ponuđenih odgovora.

Predstavnici nevladinih organizacija navode da su glavne barijere na tržištu rada sa kojima se suočava NEET populacija nedovoljno razvijena sredina i hiperprodukcija određenih kadrova koji u manjim sredinama ne uspijevaju da pronađu zaposlenje.

Sve na jednom mjestu – za socijalnu inkuziju i zapošljivost mladih

„Smatram da je malo tržište i da dolazi do hiperprodukcije određenih kadrova. Još jedan problem je neujednačen obrazovni sistem sa zahtjevima tržišta rada.“ (R 2)

„Rad na crno, stranačko zapošljavanje, male plate...“ (R 6)

„U suštini, region nekadašnjeg Sandžaka je zaostao u razvoju u mnogim aspektima.“ (R 5)

Slično ispitanicima iz nevladinog sektora, značajan dio predstavnika privrednog sektora je naveo da je razlog nedovoljno razvijena i stimulativna sredina za mlade da ostanu i profesionalno se isavršavaju, te da im se ne pružaju uslovi koji ispunjavaju njihova očekivanja. Predstavnik kompanije koja posluje u oblasti trgovine obrazložio je da su razlog migracija mladih *„niske plate, zbog čega mladi traže posao u Podgorici“*.

„Nedostaju mladi ljudi koji se zadržavaju u malim sredinama kao što je Bijelo Polje, nakon usavršavanja.“ (Q 14)

„Ne žele da rade u svojoj opštini, odlaze vani.“ (Q 8)

„Mladi teže da idu na zapad. Smatram da je mladima obuka nedovoljna i 600 eura mala plata.“ (Q 6)

Predstavnici IT, malih i srednjih preduzeća su naveli i nezainteresovanost mladih, te nedostatak radnog iskustva, niska primanja i neadekvatna radna mjesta kao glavne probleme NEET kategorije.

„Nezainteresovanost je glavni problem. Mladi su nezadovoljni primanjima, uslovima rada i žele da odu vani.“ (Q 12)

„Nema dovoljno IT firmi i nema zainteresovanih.“ (Q 2)

„Nema radnih mjesta, niti radne snage. Mladi žele lake poslove.“ (Q 3)

Dodatno, dio ispitanika iz privrednog sektora smatra da je problem institucionalne prirode, odnosno da sistem obrazovanja nije usklađen sa stvarnim potrebama tržišta. Možemo ustanoviti da je ova kategorija ispitanika saglasna sa predstavnicima civilnog sektora koji su naveli da je evidentna neusklađenost između ponude i tražnje za radnom snagom, a da je uzrok obrazovni sistem koji nije prilagođen u odnosu na stvarne zahtjeve tržišta rada. Dodatno, problem uviđaju u sivoj ekonomiji, te pojavi nepotizma.

„Sistem obrazovanja nije adekvatan.“ (Q 15)

„Smatram da bi kroz usmjereno obrazovanje i praksu mladi mogli lakše i brže dobiti šansu za zaposlenje.“ (Q 1)

„Proizvode se profili koji nisu u skladu sa tržištem, a oni koji jesu, ne prate napredak u oblasti. Mladi ne traže posao, već očekuju da im se posao nudi. Mislim da su poslovi su ograničeni na najjednostavnije i one koji su za visoko školovane kadrove.“ (Q 13)

Nedostatak interesovanja, nizak stepen informisanosti i nedostatak radnog iskustva tri su glavne barijere mladima koji pripadaju NEET populaciji, a koje su predstavnici lokalne administracije identifikovali u procesu traženja zaposlenja.

Možemo zaključiti da sve tri ciljne grupe – predstavnici privrednog sektora, civilnog društva i lokalne administracije ističu vrlo slične prepreke prilikom stupanja na tržište rada NEET populacije. Osim ovih barijera koje su karakteristika samih mladih, sagovornici ukazuju na slabe privredne kapacitete u Bijelom Polju, Beranama i Rožajama, koji ne pružaju diverzitet radnih pozicija.

“Jedna od ključnih stvari je što moramo da unaprijedimo ekonomsku aktivnost, odnosno taj realni privredni sektor u našem gradu, jer kod nas je najveći... Institucija koja najviše zapošljava je Opština, tako da jednostavno nemamo taj neki privatni sektor koji je jak i koji bi mogao da ubijedi te ljude da se aktiviraju i koji bi mogao da im pruži neke plate i da im obezbijedi neku egzistenciju, da oni ne traže da napuštaju ovaj grad.” (P 03)

„Neinformisanost, nezainteresovanost i neadekvatan izbor posla, jer nemamo mnogo toga da ponudimo.. da budu konobari ili fizički radnici, stražari, ali to je za mlade.. Ja smatram degradirajući poslovi. Prosto je žalosno i šteta da ostanu na tome... taj sezonski rad. Kad dođe ljeto dosta mladih ide na primorje da radi, a većina njih i ostane.“ (P 06)

“Nedostatak obrazovnih profila i institucionalna podrška nosioca odlučivanja u Opštini, to su, mislim, neka dva ključna problema koje možemo da imamo. Ujedno i neka njihova neaktivnost. Moramo da nađemo neki plan da se oni osjete voljni da se uključe u tu čitavu priču.” (P 03)

Nadalje, predstavnike civilnog i privrednog sektora pitali smo za stav u kojim sektorima privrede na sjeveru Crne Gore uviđaju najveći razvojni potencijal i ujedno potencijal za zapošljavanje mladih.

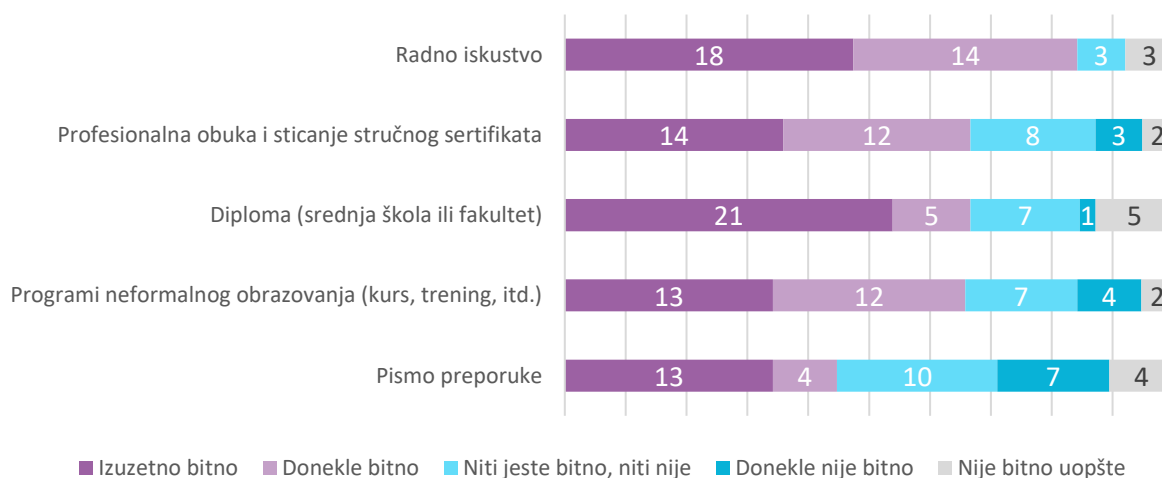
Najučestaliji odgovori predstavnika kompanija je poljoprivreda, što je i očekivano uzimajući u obzir da je ta privredna grana najzastupljenija upravo u sjevernoj regiji Crne Gore. U nastavku će biti prikazani ostali odgovori ispitanika sa brojem ponavljanja. Ispitanici su navodili više odgovora, stoga zbir prevazilazi ukupni broj ispitanika

- Poljoprivreda – 8,
- Turizam – 4,
- Drvena industrija – 3,
- Ugostiteljstvo – 2,
- IT sektor – 2,
- Proizvodnja – 2,
- Zanatski sektor – 2,
- Drugo – 3.

Među ispitanicima iz civilnog sektora postoji saglasnost da poljoprivreda pruža najveće mogućnosti za zaposlenje, zatim IT sektor, seoski turizam, te kreativna industrija.

Ovo poglavlje zaključujemo pitanjem koje se odnosilo na ispitanu populaciju mladih o konkretnim prednostima koje su značajne za pronalazak zadovoljavajućeg posla. Ispitanicima je ponuđeno nekoliko mogućnosti, a za ocjenjivanje svake od njih je bila korišćena Likertova petostepena skala.

Značajna većina ispitanice NEET populacije saglasna je da je radno iskustvo izuzetno ili donekle bitno, ukupno njih 32. (Grafik 6). Nadalje, 26 ispitanika smatra da bi im profesionalna obuka i sticanje stručnog sertifikata, a takođe i diploma srednje škole pomogli u traženju posla. Mladi koji pripadaju NEET kategoriji najmanje značajnim za pronalazak posla smatraju pismo preporuke.

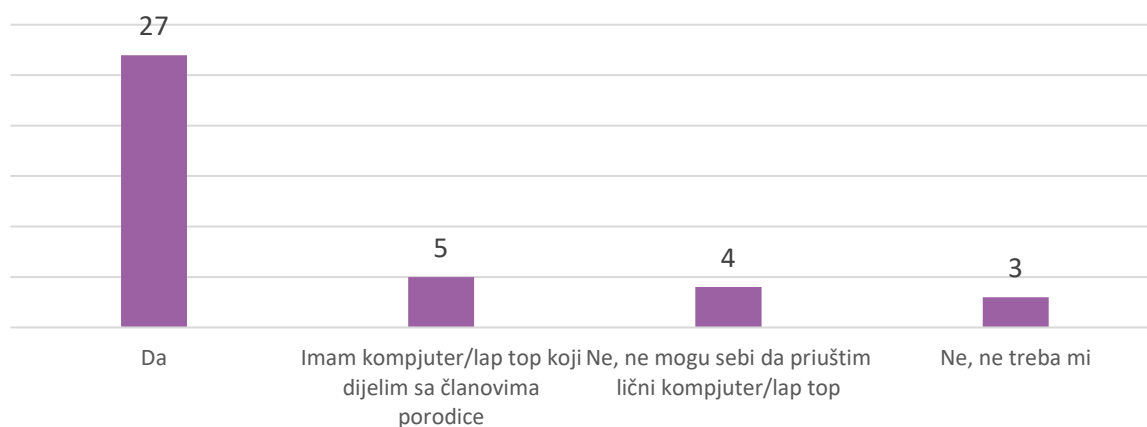
Grafik 6: Molim te da ocijeniš šta od navedenog bi najviše značilo da pronađeš dobar posao u narednom periodu?

Vještine NEET populacije neophodne za veću konkurentnost na tržištu rada

Ovo poglavlje posvećeno je procjeni mladih koji pripadaju NEET populaciji u pogledu njihovih ličnih kompetencija, te vještinama koje bi htjeli da unaprijede u budućnosti. Dodatno, poglavlje obuhvata odgovore ispitanika iz civilnog i privrednog sektora i lokalne administracije o zahtjevima tržišta.

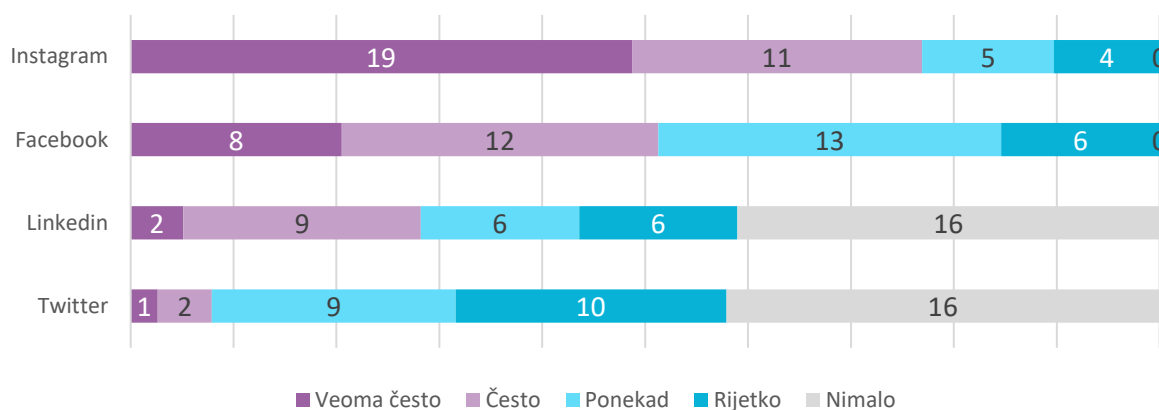
Digitalna transformacija privrede dovodi do promjene radnih procesa, mijenjajući ujedno i način na koji zaposleni međusobno komuniciraju, kao i do prevazilaženja tradicionalno definisanih pozicija i sistematizacije radnih mjesta. Iz tog razloga, ovo poglavlje započinjemo sa opštim pitanjima upućenim ispitanjima populaciji mladih, a koja se odnose na upotrebu interneta i društvenih mreža.

Svi ispitanici koji pripadaju NEET kategoriji, a koji su učestvovali u istraživanju navode da posjeduju smart telefon, dok 27 ispitanih ima kompjuter ili lap top u svom domaćinstvu (Grafik 7). Od 39 ispitanika, njih pet ima svoj lični računar, dok su četiri ispitanika obrazložila da nemaju kompjuter ili lap top jer ne mogu da ga priušte. Tri ispitanika smatraju da im isti nije neophodan. Gotovo svi ispitanici tvrde da imaju pristup internetu kod kuće svakodnevno, njih 38.

Grafik 7: Da li imaš kompjuter/lap top kod kuće?

Kumulativno, više od tri četvrtine ispitane NEET populacije često ili veoma često koristi Instagram, dok je Facebook druga najčešće posjećivana platforma (Grafik 8). Uprkos namjeni platforme LinkedIn i značaju u umrežavanju poslodavaca sa potencijalnim zaposlenima, 16 od 39 ispitanika koji pripadaju NEET kategoriji su naveli da je nikada ne posjećuju, a isti broj njih je rekao za Twitter.

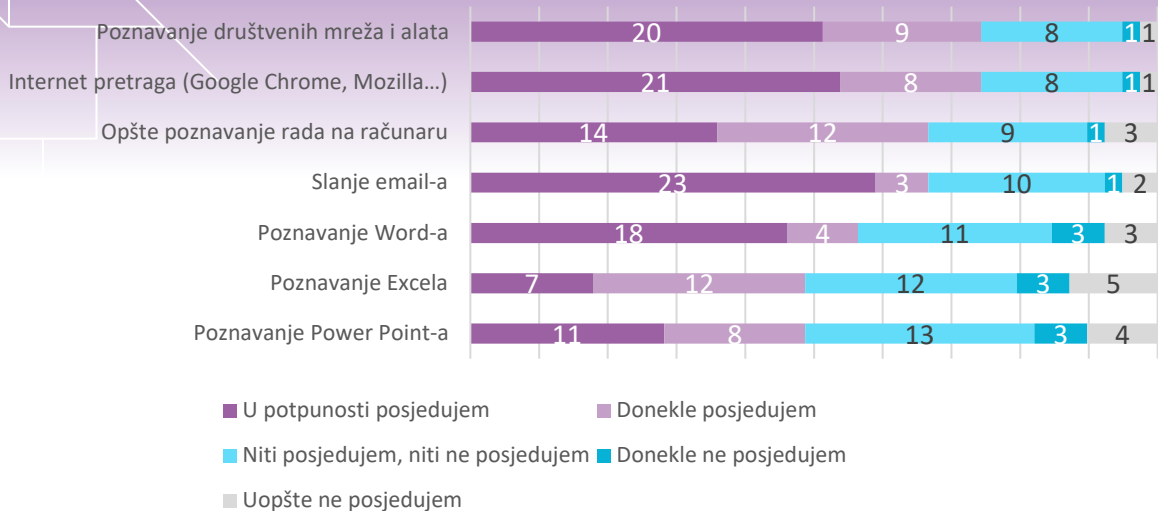

Grafik 8: Molimo te da ocijeniš koliko često koristiš sljedeće društvene mreže:

U nastavku poglavlja biće predstavljeni nalazi o kompjuterskim vještinama, konkretno u kojoj mjeri ispitanici koji pripadaju NEET populaciji procjenjuju da su ovladali istim, te stavovi predstavnika civilnog društva i privrede, i lokalne administracije o kompetencijama koje mogu doprinijeti većem stepenu zaposlenosti te kategorije mladih u regionu Sandžaka.

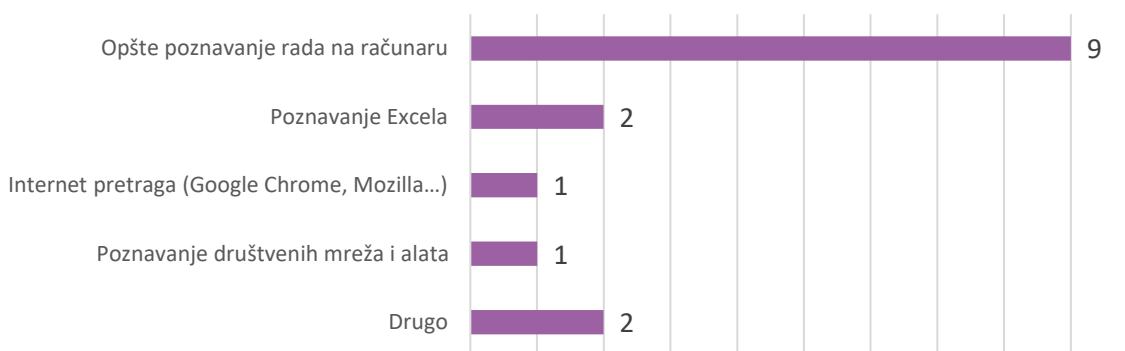
Podaci ukazuju da ispitanici koji pripadaju NEET populaciji najmanje poznaju dva Microsoft Office programa, odnosno program za grafo-analitičku i tabelarnu obradu podataka Excel i program za izradu prezentacija PowerPoint (Grafik 9). Dominantna većina njih navodi da poznaje dobro ili veoma dobro korišćenje internet pretraživača, te da poznaju društvene mreže i alate. Ovaj podatak je očekivan, ukoliko uzmemo u obzir da date vještine predstavljaju dio svakodnevnice za veći dio NEET populacije. Primjetno je da što je dati program ili vještina češće upotrebljavan u poslovne svrhe, to ispitanici istim vladaju u manjoj mjeri.

Sve na jednom mjestu – za socijalnu inkuziju i zapošljivost mladih

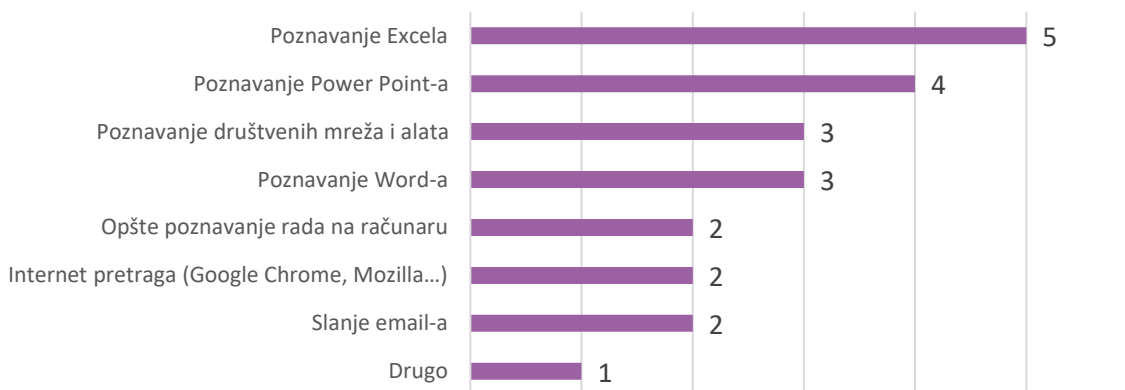
Grafik 9: Molimo te da ocijeniš svoje trenutno znanje/kompetencije:

Predstavnici privrednog sektora od ponuđenih IT vještina ocjenjuju opšte poznavanje rada na računaru kao najznačajnije za zaposlenje mladih, devet od 15 njih, dok značaj poznavanje Excel-a ističe znatno manji broj ispitanika, svega dvoje (Grafik 10).

Grafik 10: Koje od navedenih IT vještina smatrate najznačajnijim za potrebe jačanja zapošljivosti mladih? (Predstavnici IT sektora, malih i srednjih preduzeća)

One vještine, odnosno programi Excel i Power Point za koje ispitana NEET populacija navodi da namjanje vlada njima, upravo su dvije IT vještine koje predstavnici civilnog sektora smatraju važnim na tržištu rada, te da bi doprinijele većem stepenu zaposlenja mladih (Grafik 11). Pitanje je bilo koncipirano kao multiple choice, a ostali najučestaliji odgovori su se odnosili na poznavanje društvenih mreža i alata za upravljanje istim, te poznavanje Word-a.

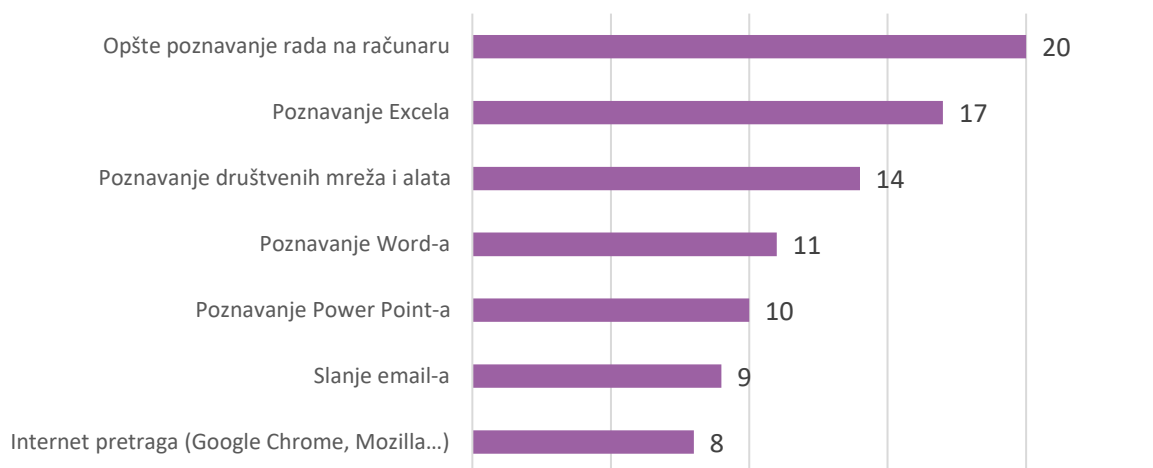
Grafik 11: Koje od navedenih IT vještina smatrate najznačajnijim za potrebe jačanja zapošljivosti mladih? (Predstavnici civilnog sektora)

Predstavnici lokalne administracije veći značaj pridaju **mekim vještinama**, smatrajući da se kompjuterske vještine podrazumijevaju, te da su postale dio opšte pismenosti. Osim rada na računaru i poznavanja stranih jezika, veći broj ispitanika iz ove ciljne grupe ukazuje na značaj mekih vještina za bolje funkcionisanje u radnom okruženju, naročito vještina koje se odnose na poslovnu komunikaciju i timski rad.

„Znanje rada na računaru i stranih jezika je dio pismenosti, to više ne treba napominjati kao potrebu, to je nešto što bi trebalo da se podrazumijeva, ali neka znanja u komunikaciji, u vještinama pregovaranja, u saradnji sa klijentima, mislim da bi u tome u svakoj sferi rada trebalo raditi, jer nekako smo tu se izgubili. izgubili smo nit, znači imamo priliku kada sretnemo nekoga ko nije prošao te vrste edukacije, da na vrlo neprikladan način se obraća. Iako je dobio posao, nema kulturu komunikacije.“ (R 5)

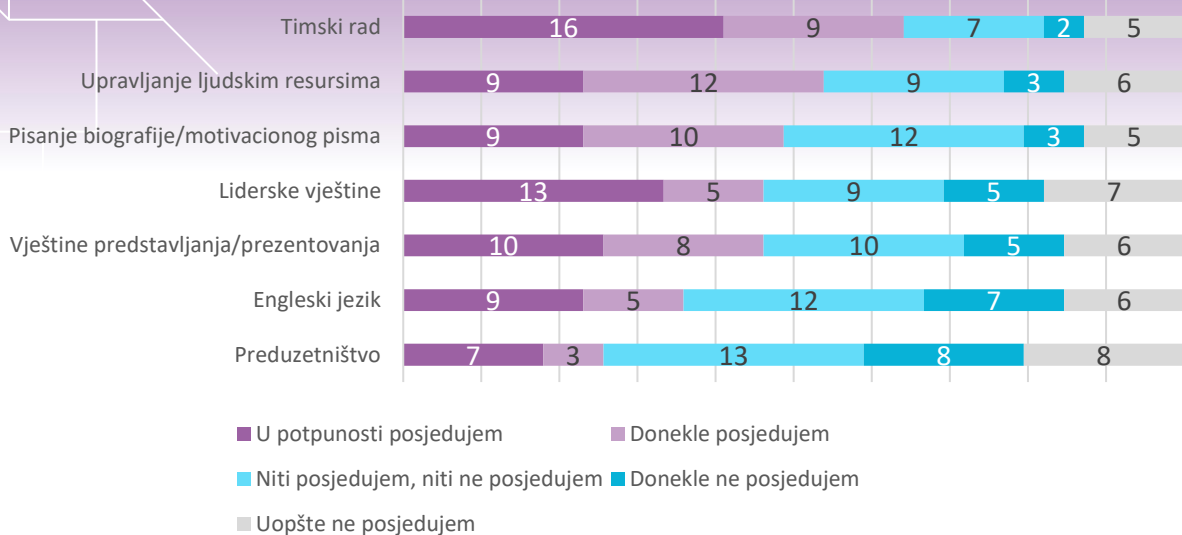
Nastojali smo ispitati motivaciju ispitanice NEET populacije za sticanje pomenutih vještina i znanja. Više od polovine ispitanika, 20 od 39 njih, ima aspiracije za unaprjeđenje opšteg poznavanje rada na računaru, dok 17 od 39 mladih ističe da želi da unaprijedi poznavanje programa Excel (Grafik 12). Ukoliko posmatramo odgovore ispitanika koji pripadaju NEET populaciji, a koji su učestvovali u istraživanju, kao i odgovore predstavnika privrednog i civilnog sektora, uviđamo da **postoji saglasnost u vezi vještina koje jedna ciljna grupa želi da unaprijedi, a druga smatra važnim za veći stepen zaposlenja mladih**. Tako, predstavnici IT, malih i srednjih preduzeća ocjenjuju kao dvije najvažnije vještine opšte poznavanje rada na računaru i programa Excel, dok je vladanje tim programom prvi odgovor predstavnika NVO. Ovi nalazi mogu poslužiti kao smjernice za kreiranje programa korisnih mladima da steknu znanja koja bi im bila vrijedna u profesionalnom razvoju.

Grafik 12: **Da li želiš da unaprijediš sljedeće kompetencije:**

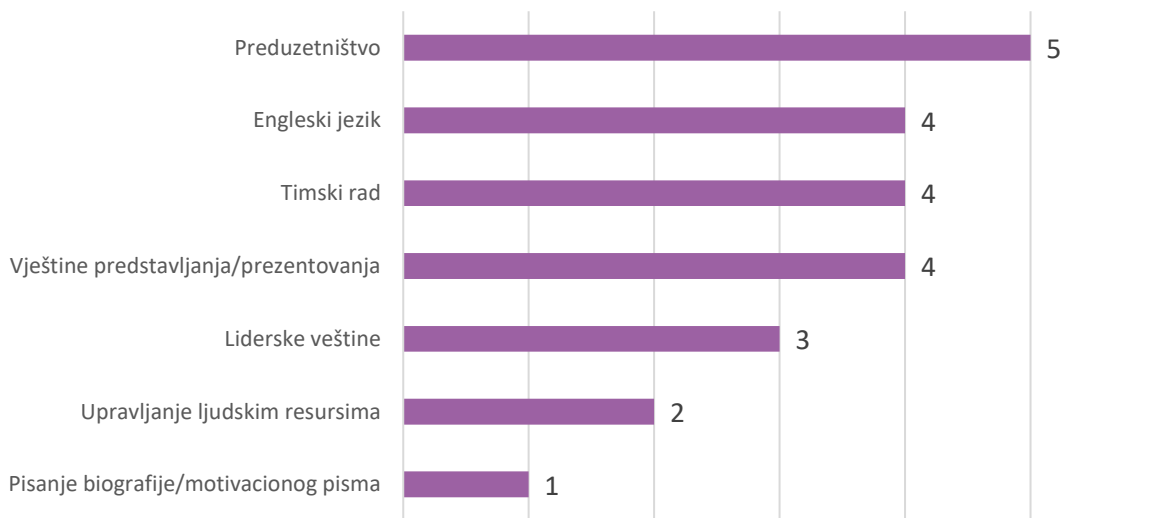
U daljem dijelu upitnika fokusirali smo se na tzv. “meke” vještine. Velika većina mladih koja je učestvovala u istraživanju, 25 njih, smatra da donekle ili u potpunosti posjeduje vještinu asertivnog komuniciranja i sposobnost funkcionisanja u timu, dok 21 ispitanik smatra da ima vještine neophodne za upravljanje ljudskim resursima (Grafik 13). **Najmanje razvijena meka vještina** kod ispitanice populacije mladih odnosi se na **preduzetništvo**.

Sve na jednom mjestu – za socijalnu inkuziju i zapošljivost mladih

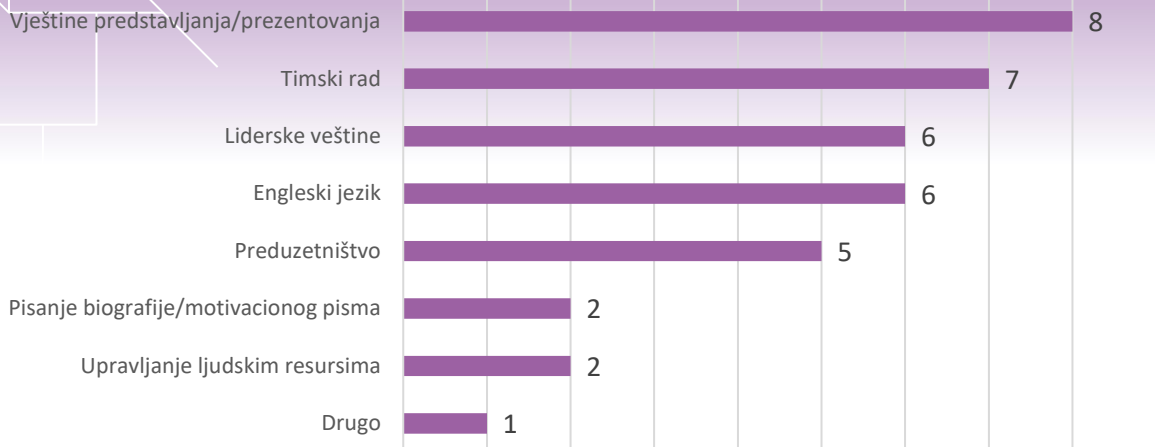
Grafik 13: Molimo te da ocijeniš svoje trenutno znanje/kompetencije:

Predstavnik privrednog i civilnog sektora smo pitali koje meke vještine mogu najviše doprinijeti povećanju zapošljivosti mladih koji pripadaju NEET populaciji u sjevernom regionu Crne Gore. Na pitanje koje je bilo koncipirano kao multiple choice pitanje, predstavnici civilnog sektora su naveli sposobnosti i vještine neophodne za **preduzetništvo** – iste one za koje najmanji broj ispitanika iz NEET populacije navodi da ih trenutno posjeduje (Grafik 14).

Grafik 14: Koje od navedenih kompetencija mogu najviše doprinijeti povećanju zapošljivosti NEET mladih na sjeveru Crne Gore? (Predstavnici civilnog sektora)

Sa druge strane, predstavnici privrednog sektora smatraju da su **vještine prezentovanja** i **sposobnost funkcionisanja u timu** ključne za veću zapošljivost mladih koji pripadaju NEET kategoriji u regionu sjevera Crne Gore (Grafik 16). Kao i predstavnici nevladinih organizacija, ispitanici zaposleni u IT sektoru, malim i srednjim preduzećima najmanji značaj pridaju pisanju biografije i motivacionog pisma, te vještinama upravljanja ljudskim resursima.

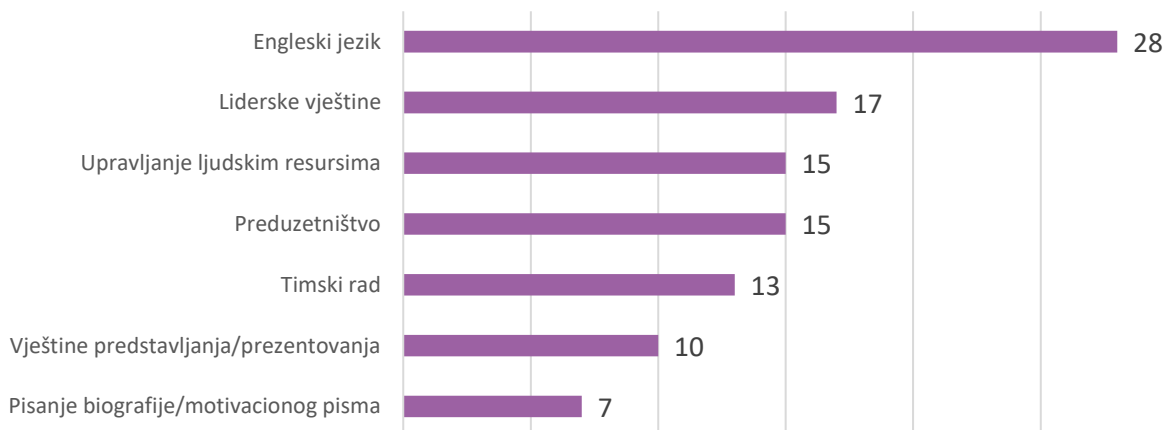
Grafik 15: Koje od navedenih kompetencija mogu najviše doprinijeti povećanju zapošljivosti NEET mladih na sjeveru Crne Gore? (Predstavnici IT, malih i srednjih preduzeća)

Među predstavnicima lokalne administracije postoji saglasnost da je poznavanje stranih jezika važna meka vještina za sticanje veće konkurentnosti na tržištu rada.

„Možda da se prođu određene obuke za rad irazvoj poslovne komunikacije...ne znam. Tako nešto, što možda bi moglo da utiče da mladi ljudi steknu samopouzdanje i poboljšaju svoju konkurentnost na tržištu rada.“ (R 2)

„Znanje jezika makar osnova, engleski.. To su neke osnovne stvari koje smatram da mlade osobe moraju da znaju. To zbilja pruža dosta mogućnosti prilikom zapošljavanja.“ (R 6)

Mladi koji trenutno ne rade, ne obrazuju se, niti pohađaju dodatni vid edukacije iskazuju najveći stepen spremnosti upravo za usavršavanje engleskog jezika – 28 njih, što predstavnici lokalne administracije ističu kao prioritetnu meku vještinu. Od ispitane NEET populacije, 17 ispitanika bi htjelo da unaprijedi liderske vještine (Grafik 16). Ispitanici najmanje iskazuju interesovanje za vještine potrebne prilikom procesa traženja zaposlenja i apliciranja za posao, odnosno pisanje biografije i motivacionog pisma, svega sedam od 39.

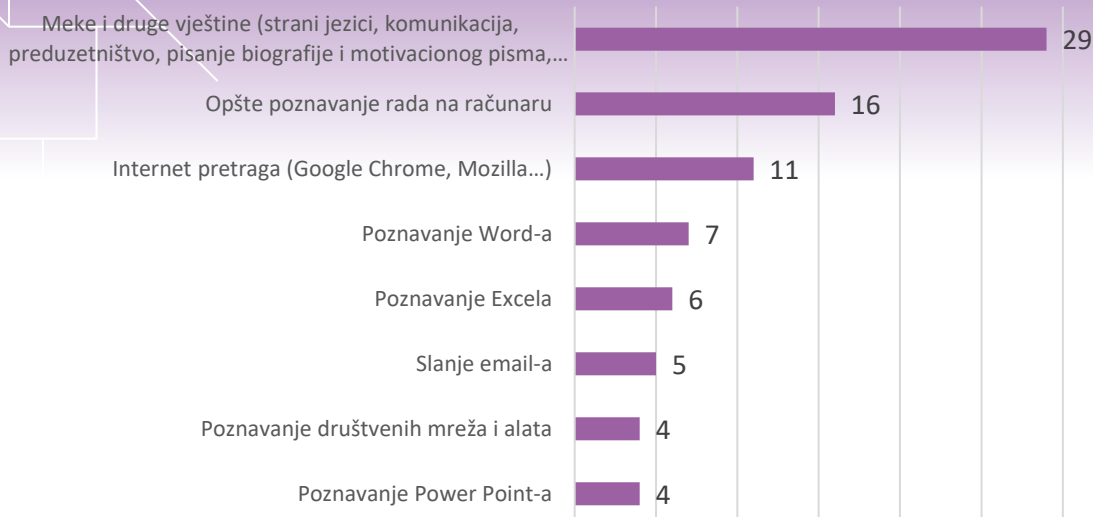

Grafik 16: Da li želiš da unaprijediš sljedeće kompetencije?

Nakon pitanja koja su se odnosila na procjenu kompjuterskih i mekih vještina, ispitanike koji pripadaju NEET populaciji pitali smo koje tri vještine smatraju najbitnijim za postizanje veće konkurentnosti na tržištu rada. Značajan broj ispitanika, 29 od 39 njih, ističe meke vještine, dok je drugi najzastupljeniji odgovor opšte poznavanje rada na računaru (Grafik 17). Sa druge strane, na dnu ljestvice, nalaze se poznavanje društvenih mreža i alata i PowerPoint-a koje ispitanici prepoznaju kao manje značajno za njihovu konkurentnost na tržištu u odnosu na druge navedene vještine.

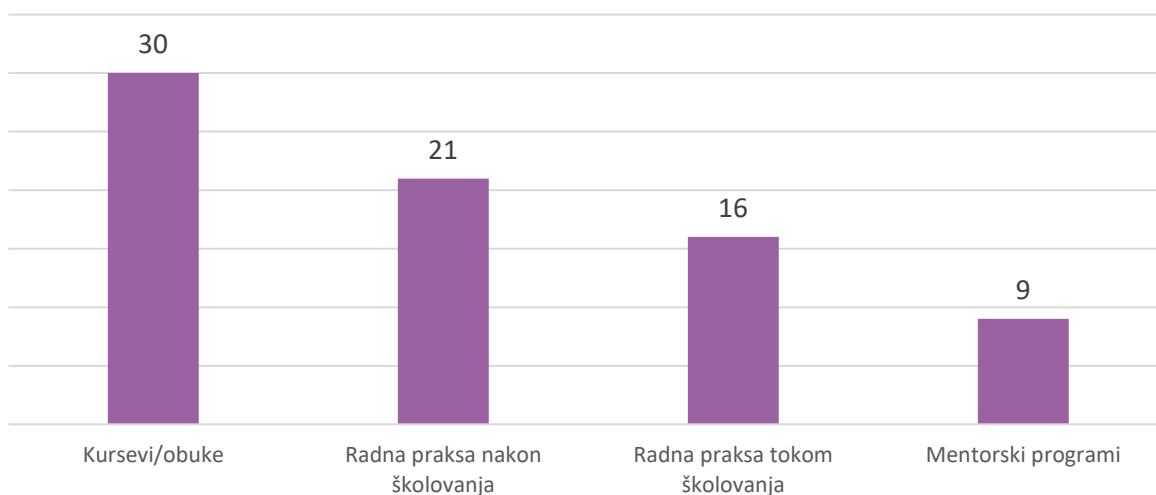
Samo pitanje je takođe bilo koncipirano kao *multiple choice* pitanje, te je zbir veći od 39 odgovora.

Sve na jednom mjestu – za socijalnu inkuziju i zapošljivost mladih

Grafik 17: Prema tvom mišljenju, koje su najbitnije vještine koje bi ti pomogle da budeš konkurentniji na tržištu rada?

Kursevi i obuke su najprihvatljiviji način za sticanje vještina koje su prethodno ocijenili kao najznačajnije za unaprjeđenje konkurentnosti, što je odabralo 30 ispitanika koji pripadaju NEET kategoriji, dok više od pola ispitane populacije, njih 21, navodi radnu praksu nakon obrazovanja (Grafik 18).

Grafik 18: Na koji način bi mogli da steknete potrebne vještine?

Sagovornici iz lokalne administracije, govoreći o deficitarnim poslovima i iskustvu sa poslodavcima, ističu da je potrebno više zanatskih kadrova. Kao i predstavnici civilnog društva, sagovornik zaposlen u Sekretarijatu za finansije i ekonomski razvoj Rožaje smatra da je neophodno razvijati preduzetnički stav i podsticati inicijativnost u realizaciji preduzetničkih ideja.

„Imamo previše sličnih profila koji se nude na evidenciji Zavoda za zapošljavanje, dok recimo u zadnjih petnaestak godina smo imali jednog ili dva inženjera drvoprerade da je potekao iz Rožaja. Nedostatak obrazovnih profila i institucionalna podrška nosioca odlučivanja u Opštini, to su, mislim, neka dva ključna problema koje možemo da imamo.“ (P 3)

“Neka praktična zanatska znanja, zatim ono što se traži su vještine. Kod vozača recimo.. te neka vještina, ne samo položeni ispit, nego i iskustvo koje se stiče i rad na računaru i strani jezici. To je nešto što poslodavci isto tako podrazumevaju i zahtijevaju.“ (P 5)

„Mladima treba približiti što više preduzetništvo, odnosno osnove preduzetništva, bez obzira u kojem sektoru se oni pronalaze. Trenutno nešto što je najtraženije i najpotrebnije u cijelom svijetu su saznanja vezana za IT sektor. Ali bih se onda vratio na lokalni nivo i krenuo bih prije svega na znanja koja se odnose na poljoprivredu, jer imamo dosta potencijala i resursa za razvoj poljoprivrede, pa zatim na turizam.“ (P 3)

Programi neformalnog obrazovanja

Uticaj neformalnog obrazovanja na sticanje neophodnih kompetencija za veću zapošljivost mladih je evidentan. Naime, ovakvi programi omogućavaju mladima usavršavanje raznovrsnih znanja i vještina, kao dopunu znanja stečenog kroz formalno obrazovanje. Upravo kroz doprinos razvoju personalnih, interpersonalnih i radnih kompetencija mladih povećava se njihova mogućnost za pronalazak zaposlenja.

Ako pogledamo spremnost mladih iz NEET populacije sa kojima smo razgovarali da učestvuju u treninzima, obukama i programima za unaprjeđenje vještina, pozitivan je nalaz da bi većina njih, konkretno 31 ispitanik, učestvovao u ovakvim aktivnostima, dok je osmero negativno odgovorilo.

Kada je u pitanju prethodno iskustvo u učešću, većina ispitanika je participirala u takvim programima, konkretno njih 14. Sa druge strane, šest ispitanika ne zna na koji način može pronaći takve programe, dok pet nikada nije ni čulo za njih. Dakle, 11 ispitanika nema adekvatno znanje o ovakvim programima, te je potrebno više upućivanja i informisanja o istim. Upravo odgovor ispitanika da nijesu čuli za ovakve programe pokazuje da **informacije o datim aktivnostima državnih i lokalnih institucija, te civilnog sektora ne dopiru dovoljno do mladih ljudi**. Dodatno, četiri ispitanika su kao razlog navela finansije koje su ih spriječile da učestvuju u ovakvim programima.

Ako pogledamo koliko bi vremena ispitanici izdvojili za programe i obuke koje bi im pomogle u pronalazanju posla, sa jedne strane 15 ispitanika bi izdvojilo 5 do 10 sati nedjeljno, dok približno jednak broj (njih 13) nije znalo koliko bi sati izdvojilo, odnosno nijesu mogli da ocijene. Nakon odgovora „5 do 10 sati“, najveći broj ispitanika, njih šestoro, tvrdi a bi izdvojilo do pet sati nedjeljno.

Značajnu ulogu u unaprjeđenju pozicije NEET populacije u društvu imaju upravo institucije, zatim organizacije civilnog društva, kao i kompanije u Crnoj Gori. Upravo je značajna međusektorska saradnja ovih aktera kako bi se postigli što značajniji rezultati, i to kroz kreiranje politika, rad na projektima i organizovanje programa za mlade ljude.

Predstavnici organizacija civilnog sektora sa kojima smo razgovarali pretežno navode da imaju neku vrstu iskustva kada je u pitanju sprovođenje programa/projekata iz oblasti neformalnog obrazovanja, posebno iz oblasti nezaposlenosti mladih. Navode primjere poput formiranja volonterskih servisa, te rad na projektima za razvoj preduzetništva kod mladih. Takođe, određeni broj organizacija organizuje obuke za unaprjeđenje vještina.

Njih pet je navelo da ima iskustva u implementaciji programa u oblasti neformalnog obrazovanja i nezaposlenosti mladih, a u čijem su fokusu digitalni marketing, preduzetništvo, dizajn, novinarstvo. Dodatno, predstavnik organizacije iz Bijelog Polja ističe formiranje volonterskog servisa kao značajnu aktivnost u animiranju mladih. Dodatno, dvije organizacije iz Bijelog Polja su uspostavile saradnju sa poslovnim sektorom, koja se ostvarila kroz različite projekte i kampanje koje su realizovali.

Predstavnik civilnog sektora smo pitali o saradnji i iskustvu sa kreatorima javnih politika. Samo jedna organizacija nije uspostavila saradnju u dosadašnjem djelovanju sa predstavnicima državnih institucija. Govoreći o konkretnim aktivnostima, predstavnici organizacija navode učešće u radnim grupama i raspravama, učešće u izradi strateških dokumenata za date opštine.

„Imamo dobru saradnju sa državnim institucijama. Učestvujemo u javnim raspravama, članovi smo u radnim grupama za izradu strategija i akcionih planova.“ (R 4)

„Imam iskustvo u saradnji sa pravosudnim institucijama. U suštini, to se svodilo na potpisivanje sporazuma i memoranduma o saradnji.“ (R 5)

„Ostvarili smo dobru saradnju, jer smo u partnerstvu sa Sekretarijatom za kulturu i društvene djelatnosti učestvovali u izradi Lokalnog akcionog plana za mlade Opštine Rožaje.“ (R 7)

Kada su u pitanju potencijalna rješenja za unaprjeđenja kapaciteta organizacija civilnog sektora, ključnih za pitanje nezaposlenosti mladih, dio predstavnika organizacija ističe da je **neophodna sinergija civilnog i državnog sektora i intenzivnija saradnja**.

„Potrebno je mnogo više angažovanja svih relevantnih institucija, i sprovođenje različitih akcionih planova.“ (R 4)

„Kroz obuke za izradu projekata, programsko finansiranje nevladinih organizacija, poboljšanje saradnje između OCD i organa državne uprave.“ (R 1)

Takođe, predstavnici ovih organizacija navode da je za unaprjeđenje kapaciteta neophodna **veća finansijska podrška** za njihovo funkcionisanje i implementaciju aktivnosti u pomenutoj oblasti.

„Veći broj dostupnih fondova bi bio izuzetno značajan za nezaposlenost mladih, njihov status i edukaciju.“ (R 7)

„Opredjeljivati grantove organizacijama koje se istinski i transparentno bave ovim pitanjem.“ (R 3)

U nastavku smo se fokusirali na djelovanje organizacija civilnog društva, te pitali njihove predstavnike sa koliko donatora su saradivali u poslednjih tri godine. Od sedam nevladinih organizacija uključenih u istraživanje, četiri su uspostavile saradnju sa dva do pet donatora, dok su dvije organizacije dobile finansijsku podršku od preko pet donatora. Na otvoreno pitanje o donatorima sa kojima su saradivali, najfrekventniji odgovori se odnose na **Evropsku komisiju, ministarstva** (Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Ministarstvo saobraćaja i pomorstva), **ambasade** (Ambasada Sjedinjenih Američkih Država, Ambasada Norveške), **državne institucije** - Zavod za zapošljavanje, kao i druge **organizacije civilnog sektora** (Fond za aktivno građanstvo, Centar za građansko obrazovanje, Centar za monitoring i istraživanje).

U pogledu kapaciteta organizacija civilnog društva koje su učestvovala u istraživanju, predstavnici svih sedam NVO su naveli da imaju manje od pet zaposlenih, dok pet organizacija imaju eksterne saradnike. Samo jedna od tih organizacija saraduje sa više od 10 saradnika koji nisu stalno zaposleni, dok ostale četiri organizacije ima manje od pet eksternih zaposlenih.

Kada su u pitanju učešće na treningu ili programima za unapređenje vještina radne snage, od petnaest kompanija sa čijim predstavnicima smo razgovarali, čak jedanaest nije učestvovalo u ovakvim treninzima/programima. Dakle, svega četiri kompanije koje su učestvovala u istraživanju imaju iskustva sa ovakvim programima.

Dodatno, četrnaest kompanija se izjasnilo da bi učestvovalo u programima za unapređenje vještina mladih, posebno kada su u pitanju NEET mladi, što svakako možemo tretirati kao pozitivan nalaz.

Konkretnije, interesovalo nas je koji **oblik saradnje** bi bio prihvatljiv predstavnicima kompanije, a koji smatraju da bi dao najbolje rezultate. Ovo pitanje bilo otvorenog karaktera, stoga su ispitanici mogli da daju samostalan odgovor. Devet kompanija je pojasnilo da bi **najradije učestvovali u nekom programu obezbjeđivanja prakse mladima**, sedam najradije bira obuke, dok su dvije kompanije navele određeni vid treninga kao poželjan vid saradnje i unapređenja statusa mladih.

Preporuke

Uzevši u obzir nalaze opisane u samom istraživanju, te osvrta na njih predstavljen u ovom poglavlju, projektni tim ističe sljedeće **preporuke**:

- **Neophodno je kreirati programe koji će biti usmjereni na usavršavanje Microsoft Office paketa.**

Najmanji broj ispitanika koji nisu zaposleni, ne obrazuju se, niti pohađaju dodatni vid edukacije, a čiji su odgovori obuhvaćeni istraživanjem ocjenjuje poznavanje programa Excel i Power Point kao dobro, a upravo te vještine predstavnici civilnog sektora smatraju važnim na tržištu rada. Predstavnici privrednog sektora smatraju da bi opšte poznavanje rada na računaru i Excel programa doprinijelo većem stepenu zaposlenja mladih.

- **Poznavanje društvenih mreža i digitalnih alata su u vrhu interesovanja NEET populacija.**

Poznavanje društvenih mreža i alata je u vrhu liste kompetencija koje NEET mladi žele da unaprijede. Stoga, jedan od segmenata budućih obuka bi trebao biti vezan upravo za digitalni marketing kao način povećanja zapošljivosti mladih i vid dodatne edukacije u pogledu prezentovanja svog biznisa i bolje prodaje.

- Vještine prezentovanja i sposobnost funkcionisanja u timu ističu se kao ključne „meke vještine“.

Budući da predstavnici privrednog sektora ističu važnost vještina prezentovanja i sposobnost funkcionisanja u timu kao ključne za veću zapošljivost mladih koji pripadaju NEET kategoriji u sjevernom regionu Crne Gore, a sa druge strane i mladi prepoznaju važnost i potrebu za unapređenjem u dijelu ovih „mekih vještina“, preporuka organizacijama da prilikom planiranja programa edukacije ovome posebno posvete pažnju.

- Prilikom kreiranja programe stručnog usavršavanja i neformalnih programa edukacije neophodno je uzeti u obzir strateške ciljeve i prioritete definisane Planom razvoja svake opštine.

Predstavnici lokalne administracije ističu da je prevelik broj istih kadrova jedan je od uzroka nezaposlenosti, a usmjeravanje i profilisanje u određenim oblastima bi pospješilo razvoj opština u skladu sa definisanim ciljevima.

- Prekvalifikacija za deficitarna zanimanja na tržištu rada u tri crnogorske opštine koje pripadaju sjevernom regionu može biti efikasna aktivna mjera.

Predstavnici IT, malih i srednjih preduzeća, kao i lokalne administracije navode da tri najperspektivnije oblasti predstavljaju poljoprivredu, turizam i prerada drveta. Međutim, kako predstavnici lokalne samouprave u Rožajama navode, evidentan je i deficit kadrova u tim oblastima.

- Unaprijediti mehanizme za praćenje i evaluaciju implementacije projekata, efikasnosti mjera zapošljavanja i postignutih rezultata.

Osim Zavoda za zapošljavanje i područnih jedinica koje sprove temeljnu evaluaciju, može se ustanoviti da postoji prostor za unaprjeđenje procesa evaluacije kada su u pitanju mapirane institucije. Evaluaciju je neophodno definisati ključnim strateškim dokumentima u pogledu politike zapošljavanja, te ustanoviti relevantne kvantitativne i kvalitativne indikatore za praćenje rezultata programa fokusiranih na različite kategorije mladih koji pripadaju NEET populaciji.

- Obezbjediti adekvatne kadrovske kapacitete u lokalnim samoupravama za rad sa mladima.

U Rožajama nije uspostavljena Kancelarija za mlade, dok je u Opštini Bijelo Polje u toku sprovođenja dubinskog intervjua pozicija savjetnika za profesionalnu orijentaciju bila upražnjena. NEET mladi u tri targetirane opštine najučestalije traže posao preko Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, što je potvrdilo njih 24, stoga je važno da postoji kadar koji će biti upoznat sa okolnostima i karakteristikama ove populacije, kako bi institucionalni odgovor na dati problem bio što efikasniji.

- Promovisati preduzetnički pristup kao način smanjenja stope nezaposlenosti mladih.

Predstavnici civilnog sektora i lokalne administracije ističu benefite preduzetništva, te da sredstva koja se opredjeluju na nivou lokalne samouprave nisu u dovoljnoj mjeri iskorišćenja, a 15 njih je iskazalo želju da unaprijedi svoja znanja i vještine u ovom pogledu. Jedan od načina promovisana bi mogao biti predstavljanjem uspješnih preduzetničkih priča iz tih opština, kanalima koje mladi najčešće koriste. Čak 30 mladih navodi da koristi Instagram, često ili veoma često, stoga bi ovo mogao biti efektivan način za distribuiranje takvih poruka.

Annex

U ovom dijelu Izvještaja biće predstavljeni demografski podaci ispitanika koji pripadaju NEET populaciji, a čiji su odgovori obuhvaćeni istraživanjem, kao i osnovne informacije koje se odnose na IT sektor, mala i srednja preduzeća.

NEET populacija

- **Broj ispitanika:** 39
- **Pol:** U istraživanju je učestvovalo 15 muškaraca i 24 žene
- **Starost:** Prosječna starost ispitanika iznosi 24 godina

Starosne kategorije:

	Broj ispitanika
<i>17- 21 godina</i>	9
<i>22-26 godina</i>	13
<i>27-30 godina</i>	17

Opština:

	Broj ispitanika
<i>Berane</i>	18
<i>Bijelo Polje</i>	11
<i>Rožaje</i>	10

Nivo obrazovanja:

	Broj ispitanika
<i>Srednja stručna škola (trogodišnja)</i>	5
<i>Srednja škola (četvorogodišnja)</i>	20
<i>Fakultet</i>	11
<i>Magisterij/ doktorat</i>	3

Mjesto stanovanja:

	Broj ispitanika
<i>Grad</i>	17
<i>Predgrađe/okolina grada</i>	12
<i>Selo</i>	10

Da li žive sa roditeljima ili starateljima:

	Broj ispitanika
<i>Da</i>	28
<i>Ne</i>	11

Bračni status:

	Broj ispitanika
<i>Oženjen/ Udata</i>	9
<i>Nisam u bračnom statusu</i>	29
<i>Ne želim da odgovorim</i>	1

Da li imaju djecu ili izdržavanog člana porodice:

Broj ispitanika	
<i>Da</i>	8
<i>Ne</i>	31

IT, mala i srednja preduzeća

Spisak IT kompanija, malih i srednjih preduzeća koja su učestvovala u istraživanju:

Br.	Naziv kompanije
1	Granit
2	Infinity Soft
3	Bsmart studio
4	LC Waikiki
5	Jela komerc
6	Data centar
7	Gadget
8	Wahels
9	Enko doo
10	NR Electronics
11	Elkos
12	Aldi
13	Put-Gross
14	10 Berane Doo
15	Mexy

Godina osnivanja:

Broj kompanija	
<i>Prije 2000. godine</i>	6
<i>Između 2000. i 2010. godine</i>	5
<i>Nakon 2010. godine</i>	4

Osnovna djelatnost kompanija:

Broj kompanija	
<i>IT industrija</i>	5
<i>Trgovina</i>	5
<i>Drugo</i>	5

Opština:

Broj kompanija	
<i>Berane</i>	4
<i>Bijelo Polje</i>	6
<i>Rožaje</i>	5

Veličina kompanije:

Broj kompanija	
----------------	--

<i>Mikro preduzeća (broj zaposlenih manji od 10)</i>	8
<i>Mala preduzeća (broj zaposlenih manji od 50)</i>	3
<i>Srednja preduzeća (broj zaposlenih veći od 50)</i>	4

Organizacije civilnog društva

Spisak organizacija civilnog društva koje su učestvovala u istraživanju:

Br.	Naziv kompanije
1	Bjelopoljski demokratski centar
2	Građanska inicijativa mladih
3	Kreativna građanska inicijativa
4	NVO MMNE
5	Sjeverna zemlja
6	Karika
7	Evropski omladinski centar

Godina osnivanja organizacije:

Broj organizacija	
<i>Prije 2010. godine</i>	2
<i>Između 2010 i 2015. godine</i>	2
<i>Nakon 2015. godine</i>	3

Osnovna oblast djelovanja:

- Politike za mlade,
- Razvoj civilnog društva,
- Ljudska i manjinska prava,
- Zaštita životne sredine,
- Obrazovanje,
- Nauka,
- Kultura i umjetnost.

Opštine u kojima sprovode aktivnosti:

Broj organizacija	
<i>Bijelo Polje</i>	3
<i>Berane</i>	1
<i>Rožaje</i>	3

*Ova publikacija je pripremljena uz finansijsku podršku Evropske unije. Za sadržaj publikacije je isključivo odgovoran izdavač Forum Mladi i neformalna edukacija i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.